

Gyerek a japán jog- és kultúrtörténetben

1. A gyerek a szótárakban

A Z EMBER SZÁMÁRA A LEGKEDVESEBB SZAVAK egyike a *gyerek*. Azonban például a magyar *gyerek* kifejezést is nem mindig a kiskorú ember jelölésére használjuk, hanem a felnőtt megszólítására is. Mint ahogy az alábbiakban látjuk, a *gyerek* szó tartalma és használata sokrétű. A *gyerek* fogalom magyarázatai a mai magyar és japán szótárakban a következők:

A *Magyar értelmező kéziszótár* (MÉK 2003)-ban:¹

„**gyerek** fn *kissé biz* 1. Nem felnőtt személy; gyermek. | Tapasztalatlan kiskorú. ~ *vagy te ahhoz!* | Gyerekes gondolkodású ember. *Ne légy ~!* 2. Szülő(k) közvetlen leszármazottja, gyermek(e). ~e *született*. | A vezetőknévvel megnevezett család gyermeke. *A Tóth ~(ek)*. | *tréf* Vhonnán származó, ott született férfi. *Falusi ~ vagyok*. 3. *nép* Fiúgyermek. 4. *biz* <Felnőtt megjelöléseként>. *Jó ~ az öreg*. | ~ek: <(felnőtt) társaság megnevezéseként v. megszólításaként>. Sz: *nép: meghalt a ~, oda a komaság*: megszűnt az érdeklődőség, és vele a jó viszony is: *nevén nevezi a ~et*: kertelés nélkül meg- v. ki-mond vmit. [↔ *gyermek*] ...”

„**gyermek** fn 1. Nem felnőtt személy; gyerek. | Gyerekes viselkedésű ember. *Vén ~*. | ~em!: <gyermeknek idősebbektől való megszólításaként>. 2. Szülő(k) közvetlen leszármazottja. *Két ~ük van*. | Ilyennek tekintett személy. *Fogadott ~*. 3. *vál* Vkinék az ivadéka. 4. *nép* Fiúgyermek. 5. Vmely közösség v. kor jellegzetes képviselője. *A nép ~e*. [?tör] ...”

A mai japán nyelvben a *gyerek*-fogalom két alapszava a *ko* és a *kodomo*. Régi japán szóként még a *varava*, a *varabe* és a *varanbe*.² Az egyik legautentikusabb japán szótárban, a *Kódzsien*ben a következő szómagyarázatokat olvashatjuk a *ko* és a *kodomo* címszó alatt:³

¹ Az Akadémiai Kiadó 1987-es kiadású *Magyar szinonimaszótár*ában a *gyerek* szó szinonimái: *gyermek, gyerkőc, srác, rajkó, klapac, kölyök, kisgyermek, csemete, magzat, család, Isten áldása, fiatal*. Itt általános használat alapján, mint alapszót, csak a *gyerek* és *gyermek* szót vizsgálok.

² Ezekon kívül *gyerek*ekkel kapcsolatos szóként: *taidzi* ('magzat'), *njújódzsi* ('csecsemő'), *dzsidó* ('gyerek', főleg 'iskolás gyerek'), *sónen* ('fiú'), *sódzso* ('lány') szavak említhetők. Ezek a szavak a gyermek életének különböző szakaszát jelölik.

³ A példamondatoknál a japán eredeti szöveg is szerepel, de a magyarázó részek csak magyar fordításban. Lásd SI.

„*ko* 1 «dönév» (*ko* 'kicsi' szóval azonos eredetű?) ① az, aki/ami szülőtől megszületett. Továbbá az, akit ugyanolyan joggal ruháztak fel. Saját gyermeke, fogadott gyermeke, mostohagyermekre egyaránt használatos, és az emberen kívül az állatokra is használatos. *Manjósú* 5.: *Sirogane mo kugane mo tama mo nani szemu ni maszareru takara ~ ni sikame ja mo* „Az ezüstöt, az aranyat vagy tán a drágakövet minek kívánjam, mindennél drágább kincs a gyermek”, *Ucubo monogatari*, „Kincstár megnyitása”, 2. könyv: *Szoko vo on~ ni site* „téged gyerekek befogadva...” *Okagami*, *Goicsidzsó: Uo no ~ ookare do, makoto no uo to naru koto katasi* „a halnak sok ivadéka van, de kevés az, ami igazi hallá válik.” ② az, akinél még nem telt el sok idő a születéstől: az, aki nagyon kiskorú: az, aki nem felnőtt: *Kodomo*. *Kjógen*, „Gyermek-rabló”: *Mada ~ ga neszasite aru* „még alszik az újszülött gyerek”, *~inu o hirou* „kis-kutyát talál” ③ rokonság fiai. *Manjósú* 5.: *Ame no sita maosi tamai si ie no ~ to erabi tamaite* „az országlási politikáról (császárnak) beszámoló (előkelő) család fiaként külön (Téged) kiválasztottak...” ④ az embert (nőt, férfit egyaránt) kedvesen megszólító szó. *Kodzsziki*, 2. könyv: *Inocsi no matakemu hito ha ...kumakasi ga ha vo uzu ni szasze szono ~* „azok, akik az étellel tele vannak ... hajdíszként tegye rá hajukra a tölgyfa levelét. Óh, gyermekeim!”, *Kodzsziki*, 2. könyv: *Majogaki ko ni kakitare avasisi omina kamo ga to va ga misi ~ra* „az a nő, aki festette a szemöldökét, az a kedvesem, akivel azt remélve találkoztam, hogy úgy legyen festve (a szemöldöke).” ⑤ a gésházánál tartott fiatal *gésa*, továbbá általában véve fiatal nő. ⑥ tojás. *Kodzsziki*, 3. könyv: *Kari ~ umu to kiku ja* „hallottad-e, hogy a vadkacsa tojta a tojást?” ⑦ selyemhernyó.: *Manjósú*, 9.: *Taracsine no haha ga kau ~ no majo komori* „az édesanyám nevelte selyemhernyó a gubóba bújt...” ⑧ az, ami egy eredetből keletkezett. *Kodzsziki*, 3. könyv: *ippon szuge ha ~ motazu* „egy szál sásnak nincs gyereke”, bambusz rügye, tarógyökér fiatal gumója ⑨ *kokabu*, az új értékpapír szó rövidítése ⑩ kamat, *moto mo ko mo nai* „tőke sincs, kamata sincs” ⑪ alárendelt helyzetben lévők. a) annak a hatalma alatt lévők, aki/amihez tartoznak, *kogaisha* 'leány-vállalat' b) madzsong v. *hanafuda*-kártyajáték stb. hazardjátékokban résztvevő, nem bankár/osztó játékosok. c) horgonyhoz kötött kő. *Nippo dzsiso: ikari no ko* 'horgony köve' d) létrák keresztbordái. *Nippo dzsiso: hasi no ko* 'létra keresztborda' 2. «szuffixum» ① régi japán nyelvben nő, férfi egyaránt, de a mai japán nyelvben női névhez kapcsolt szuffixum, *Jamato monogatari: ... tosi~ to iu hito namu arikeru* „...Tosiko nevű nő volt” Ono no Imoko (történelmi személy, férfi), Hanako (mai női név) ② kisebb v. gyengébb jelentést adó szuffixum. *hijoko* 'csibe', *masiko* 'majmocska', *muszmecko* 'leányka' ③ az embert jelentő szó, főleg valamilyen munkát végzőkre. *Manjósú* 3.: *ago* 'hálóval halászó', *uriko* 'eladó', *ohariko* 'varrónő', *mago* 'málhás lovas', *edokko* 'Edo szülöttje', *urekko* 'népszerű személy' ④ igéből névszót képző szuffixum. *furi~* 'csengő', *jobi~ no fue* 'síp', *naru~* 'kereplő'

„*kodomo* ① saját született gyermek. fia, lánya. ② kiskorú ember. *varava. varabe. sóni*. A kiskorú volta miatti tapasztalatlanság kifejezésére is. *Makura no szósi* 28.: *akaraszamani kitaru ~ varavabe vo miire* „a hozzá bejött saját és nem saját kisgyerekeket [rögtön] megkedvelvén ...” ↔ *otona* 'felnőtt' ③ (gyerek szó többes száma) sok gyerek. *Soku Nihongi* 22.: *kono ie no ~*

„e ház gyermekei” ④ fiatalabb v. rangban alatta lévőket szeretettel, kedvesen megszólító szó az idősebb v. följebbvalók részéről. *Manjósú* 1.: *Iza ~ hajaku Jamato he* „Gyerünk, gyerekek, gyorsan Jamatóba!” ⑤ kiskorú kabuki színész. *kagama*⁴ ⑥ a *gésa*-házhoz tartozó *gésák*, a gazda részéről nézve. az Edo-korban, különösen a Fukagava-negyedben, kéjnöket jelentett. *Sarebon*, „Tacumi kert”: *Sincsi no Harimaja nado ha ... ~ ha szoróte oru nari* „például az Új negyedben lévő Harimaja-nál kitűnő *gésák* vannak ...” ⑦ 10 éves körüli *gésa*-tanonc kislány a mulató negyedben. „A *gésa* megvásárlás 48 fortély”: *~ vo jatte mite kun nan si* „Kérem, szalajtszon el egy (*kaburo*)-lányt, hogy nézzen utána.”

A fenti szómagyarázatokból kiolvashatók a *gyerek*-fogalom tartalmi hasonlóságai és az eltérések, valamint a japán szótár esetében, a szó fogalomtörténeti változásai is.⁵

A *gyerek* fogalmát rendszerint két fő szempont szerint alkalmazzák: egyik az élet egy bizonyos szakaszában lévők jelölésére, azaz a *felnőttel* szemben még *nem felnőtt* vagy *nem érett* életkorban lévők jelölésére. A másik a *szülővel* szemben a *tőle szülöttek* jelölésére. Vagyis egymáshoz fűződő kapcsolatot vagy viszonyulást fejez ki a *gyerek* szó. Ebből eredhet a *gyerek* szónak a szótárakban olvasható sokféle jelentése és használata. A japánban a *ko + domo* >

⁴ Kiskorú színészek az Edo-korban (1613–1867), akik gyakran speciális szolgáltatást is nyújtottak a vendégeknek partikon.

⁵ A szócikkekben a példamondatok lelőhelyeül jelzett művek keletkezési időpontjait is figyelembe véve a szó fogalom- és kultúrtörténeti érdekességei is kiolvashatók:

Manjósú – „Tízezer levél gyűjteménye”: a legrégebbi japán versantológia a 8. századból.

Ucubo monogatari – „A faodú története”, a 10. század második feléből.

Ókagami – „Nagy tükör”: történetírás a főnemes Fudzszivara-család felemelkedéséről és fényűző életéről, a 11. századból.

Kjógen – hagyományos japán bohózat, a 13–14. században alakult ki és a 15–16. századra nagyon népszerű műfajjá fejlődött.

Kodzsziki – „Régi dolgok feljegyzései”: 712-ben készült, a legrégebbi japán mitológiai és történetírás.

Nippo dzsiso – (*Vocabulario da Lingoa de Iapam*): a Japánban tevékenykedő jezsuiták által 1603-ban, Japánban kiadott japán–portugál szótár, a japán nyelvtörténeti kutatás egyik fontos forrása.

Jamato monogatari – „Jamato történetek”: 951-ben készült úgynevezett *utamonogatari*, dal-történetek gyűjteménye.

Makura no szósi – „Párma könyv”: szerzője az udvarhölgy, Szei sónagon (?–?), a 11. század elején készült.

Soku Nihongi – „Folytatólagos japán krónika”: 840-ben készült hivatalos japán történelmi írás, 40 kötet.

Sarebon – „pajzán csattanók könyve”: Edo-kori irodalmi műfaj.

Tacumi no szono – „Tacumi kert”: 1770-ben készült, szerzője Negoto szenszei Mucsú Szandzsín, akiről nincs pontos adatunk.

Keiszei kai 48 te – „A *gésa* megvásárlás 48 fortély”: 1790-ben készült, szerzője az Edo-kori *bestseller* író Szantó Kjóden (1761–1816).

kodomo nyelvtörténeti és fogalomtörténeti fejlődése is érdekessé és bonyolultabbá teszi a *gyerek*-fogalom vizsgálatát.⁶ A magyar és japán szóhasználatban mutatkozó eltéréseket illetően – csak a legszembetűnőbbeket említve –, a következőket mondhatjuk: a japán *ko* és *kodomo* szó fiúra/férfira és lányra/nőre egyaránt használatos, a magyar *gyerek* szó inkább a *fiúgyermek* jelölésére helyezi a súlyt, miként a népies szóhasználatban. A magyar szócikknél nem található a *gyerek* szónak foglalkozás körében kialakult, sajátos használata, mint amilyent a japánban a fiatalok *kabuki* színészekkel, a kéjhölgyekkel vagy a hazárdjátékosokkal kapcsolatban említi a japán szótár.⁷ A magyarban megszokott felnőtt társaság megszólításaként való szóhasználata (a magyar *gyerek* szócikk 4. pontja) nincs a mai japánban, csak a régi japán nyelvhasználatban található.⁸ A magyar *gyermek* szó „vmely közösség v. kor jellegzetes képviselője” használatát (az 5. pont magyarázata) a japán nyelv a szuffixumként használt *ko*-val fejezi ki.

Mint láttuk, a *gyerek* szó nagyon sokrétű jelentéssel bír mindkét nyelvben. Az egyes jelentések az adott kornak és kultúrának *gyerekképét* is tükrözhetik, vagyis azt, hogy a *felnőttek* milyennek látják, milyennek képzelik a *gyereket*. És ez a kép nem csak természeti és biológiai kapcsolatok szerint alakul, mint a *szülő–szülött* vagy a *felnőtt–kiskorú*, hanem az iránta táplált érzelem és vágy szerint is. Az így kialakult *gyerekképen* alapulhat az adott társadalom gyerekekkel szembeni bánásmódja, illetve nevelési szokásai, mint például hány éves kortól tekintenek *felnőttnek* a *gyereket*, vagy hogyan *szocializálják* őket.

⁶ A mai japánban az általános *gyerek* értelemben a *kodomo* szót használják, de ez a szó a régi japán nyelvben a *ko* 'gyerek' többesszáma, s a saját *gyermekeket* jelölte. A nem saját *gyerekeket* a *varabe* vagy *varanbe* szóval illették.

⁷ Mint ahogy a szómagyarázatban olvasható, a szuffixumként használt *-ko* egyik funkciója a tevékenység/ foglalkozás jelölése. A szócikkben említettekén kívül még több példa említhető: *szeko* 'hajtó' (vadászaton), *kako* 'hajós', *tomoko* 'főnök irányítása alatt dolgozó bányász' (az Edo-korban). A neves japán néprajztudós, Janagita Kunio (1875–1962) ezt a családi munkaerőn kívül a nem vérrokoni kapcsolatban álló, családon kívüli munkaerő bevonásával végrehajtott, nagy egységben történő földművelési és más régi japán munkavégzési módból magyarázza úgy, hogy „a *ko*, 'gyerek' a munkát végző csapat tagjai és az *oja* 'szülő' pedig a munkát irányító főnök. Később a nagy egységnek családi egységekre való felbomlásával az *oja–ko* kapcsolata a tényleges szülő–gyermek kapcsolatra korlátozódott, s így az *oja* hatalmának zsugorodása miatt az élet fenntartásához szükséges szülői oltalomban nem részesülők számára az igazi *szülő–gyermek* kapcsolaton kívül sokféle, pszeudo *oja–ko* 'szülő–gyermek' kapcsolat jött létre, mint például az *ojabun–kobun* 'góré-emberei', *ojakata–kokat* 'főnök–segédje/munkása' valamint a szamuráj gyermek felnőtté válási szertartásában a felnőttkori nevet adó *ebosi* ('süvegszerű férfi fejfedő') *oja* 'ebosi szülő' és a nevet kapó fiatal *ebosi go* 'ebosi gyermek' stb.” (Lásd JANAGITA 1963, 370–390).

⁸ A mai perzsa nyelvben is a *gyerek* szónak ez a használata megszokott, „*baccsehá*, *gyerekek!*”.

2. A gyerek életszakaszai

A mai magyar törvények szerint a 18. életév betöltéséig tartó állapotot tekintik *kiskorúnak*, mely idő alatt 14. életévének betöltéséig a személy cselekvőképtelen, attól 18. életévének betöltéséig korlátozottan cselekvőképes, és ezen idő alatt érdekeit szülője vagy gyámja képviseli. A kiskorú személy 16. életévének betöltése előtt házasságot nem köthet, ezt követően 18. életévének eléréséig házasságkötéséhez a gyámhatóság engedélye szükséges. Ha a gyámhatóság engedélyével házasságot köt, ezzel nagykorúvá válik (MN 1999, 2000).

A mai japán törvény viszont a 20 éves életkort szabja korhatárnak.⁹ Tehát a mai magyar társadalom a 18 éves életkorba lépésével, a japán társadalom pedig a 20 éves életkorba lépésével avatja a fiatalokat felnőtté, s különböző, önálló jogkörrel ruházzák fel őket. A japán „Oktatási törvény” a kiskorúságon belül a 6. életév betöltésétől 12 éves korig lévő gyerekeket *gakurei dzsidó* „iskola-éves gyerek”-ként határozza meg, a japán *Dzsidó fukusi hó* „Gyermekjóléti törvény” pedig a 18. életév betöltéséig *dzsidó* ’kisgyerek’-ként határozza meg a korhatáron belül lévő személyt.¹⁰

Az emberi életkorról a legrégebbi japán meghatározást a 7. század második felében a Tang-kori kínai jogrendszer mintájára készült úgynevezett *ricu-rjó* joggyűjteményben találjuk (lásd YAMAJI 1989, 55–65; TAKIGAVA 1966, 458–463; RR 226). A törvény család-regisztrálást szabályozó cikkelyében (*ko-rjó*) a köznép korhatárait a következőképpen határozza meg:

„Minden férfit és nőt illetően a 3 éves kor alattiakat *rjoku* ’csecsemő’-nek, a 16 éves kor alattiakat *só* 小 ’kis[korú]’-nak, a 20 éves kor alattiakat *só* 少 ’kevés/fiatal[korú]’-nak határozzuk meg. A 21 éves korú férfiakat *tei* ’[erős] férfi’-nek, a 61 éves korú férfiakat *ró* ’öreg [férfi]’-nek és a 66 éves korú férfit *ki* ’[megöregedett] öreg [férfi]’-nek határozzuk meg ...”¹¹

A *ricu-rjó* jogban az ember életkorát rögtön születésénél kezdve 1 évesnek számolták, így a fenti életkor meghatározásában a mai számolás szerint 1 évvel kevesebb életkort kell érteni. A *ricu-rjó* jogszabályok ezen életkor-meghatározás alapján adóztatták vagy kötelezték robotmunkára az embereket, például vegyes munka-szolgálat formában (*zójó*) a tartományi építkezésekre, a tartományi hivatal vegyes munkáira vették igénybe az embereket: évi 60 napra voltak kötelezve a 21–60 éves férfiak, 30 napra a 61–65 évesek, 15 napra a 17–20 évesek (YAMAJI 1989, 62–65). Így az adókötelesség szempontjából 16 éves (mai számítások szerint 15 éves) korig kiskorúnak számít-

⁹ Lásd *Sónen hó* „Kiskorúság-törvény” 2. cikkelye: *Minpó* „Polgári jog” I. fejezet, II. szakasz, 3. és 4. cikkely (KR 1988). A törvényes előírás szerint például a magyar fiatalokat 18 éves kortól, a japán fiatalokat pedig 20 éves kortól illeti meg a választójog.

¹⁰ Továbbá a japán munkatörvény tiltja a 15. életévét be nem töltött gyerek munkában alkalmazását (KR 1988).

¹¹ A *Ricu-rjó* joggyűjtemény *Ko-rjó* ’család-jogszabálya’. Lásd RR 226; TAKIGAVA 1966, 458–463.

hatott. A *ricu-rjó* oktatási rendszerét szabályozó cikkelye, a *gaku-rjó* pedig a hivatalnok képzésére létrehozott fővárosi *Daigaku* 'Nagy iskolá'-ba, illetve a tartományi iskolába azaz a *kokugakuba* való beiratkozási korhatárként a 13–16 éves kort írja elő.¹² Az állami földről szóló cikkely, a *den-rjó* pedig a többiekől eltérően pontosan a 6. életév betöltését írja elő az állam által megművelésre kiosztott *kubunden* 'juttatott föld' kiosztásának korhatáraként.¹³ A házasságkötést engedélyezhető korhatárként a *ko-rjó* jogszabálya a férfiaknál a 15 éves (a mai számolás szerint 14 éves), a nőknél 13 éves (a mai számolással 12 éves) korhatárt szabja.

Természetesen a *ricu-rjó* jogszabályokban rögzített életkor-meghatározások inkább a „munkaerő minősítését” jelentették, mintsem a *gyermek* védelmezését, de ezek a cikkelyek is mutatják, a 7–8. században a japánok a 6. életév betöltésétől mint egyént ismerték fel a kis embert, a 16–17. (mai számolás szerint 15–16.) életévet tekintették munkába fogható korhatárnak a férfiaknál, s a nőknél a 13 (úgyszintén 12) éves kortól érettnek.

A *Nanacu mae va kami no ko*, a „hét előtt az Isten gyermeke” vagy a *Muccu mae va kami no ucsi*, a „hat előtt az Istenek között való” féle, Japán számos vidékén máig élő mondások és az úgynevezett *sicsi go szan* „7 éves, 5 éves és 3 éves” gyerek-ünnep is azt jelzi, hogy a japánok már oly régóta felfigyeltek a gyermek életének fontos szakaszaira, bekövetkező változásaira.

Az, hogy hét vagy hat éves korig Isten gyermekének tartják a gyereket, a japánok gyermekképének egyik sajátosságát mutatja, mely szerint az ember eredendően tiszta, makulátlan, bűnöktől mentes és jó lényként születik,¹⁴ bár e mondások mögött nyilván az a szomorú tapasztalat is húzódik, hogy a régi időkben milyen gyakori volt a csecsemő vagy kisgyerek elhalálása. A kisgyereket eredendően tisztának, makulátlannak tartó, ősi japán gyermekkép a csecsemőt jelentő eredeti japán szóban, az *akagoban* is megnyilvánul. Az *aka* jelentése 'világos', 'makulátlan', s a *ko* jelentése 'gyerek'. A japán irodalomtörténetből is jól ismert középkori buddhista szerzetes, Mudzsú Icsien (1226–1312) az egyik írásában, a *Zótansú* „Vegyes történetek”-ben azt írja, hogy „a kapzsiságtól mentes, tiszta és a rossz tettek árnyékát sem érintő kisgyermek olyan lény, akinek van alapja a megvilágosodás eléréséhez, aki legközelebb áll az istenekhez és Buddhához...” (MINAMOTO 1982, 160–161).

A *sicsi go szan* ünnep mai formája az Edo-korban alakult ki a régi szokásokból, mely szerint a 11. hónap 15-én a 3 és 7 éves fiú- és lánygyermeket valamint az 5 éves fiúgyermeket a *sintó* szentélyekbe vitték, hogy hálát adjanak az isteneknek a gyermek egészséges fejlődéséért, és további áldást kérjenek felnövekedéséhez. Sok helyen *tosi ivai* 'évünnep'-nek hívják az ese-

¹² A *Ricu-rjó* joggyűjtemény *Gaku-rjó* 'iskola-jogszabálya'. Lásd YAMAJI 1989, 66, 78–79, 94; RR 262.

¹³ A *Ricu-rjó* joggyűjtemény *Den-rjó* 'föld-jogszabálya'. Lásd YAMAJI 1989, 60–65; RR 240–248; TAKIGAVA 1966, 472–483.

¹⁴ Az ősi *sintó* pozitív emberképéből eredhetett ez a gyermekkép is. A japán *sintó* eszmerendszerében nincs „eredendő bűn”, amely a kereszténység emberképének alapját képezi. A *sintó* gondolat szerint a bűnök az élet folyamán az emberre rá-rakódó szennyek, amit megfelelő megtisztító szertartásokkal lehet eltávolítani magunktól. Lásd YAMAJI 1989, 46–48; ONO 1962; TAKATORI 1979; EARHART 1982.

ményt, s általában csak 3 illetve 7 éves gyermeket ünnepelnek. A 3 éves életkor a csecsemőkorból a kisgyerekkorba lépő korhatárt jelenti, s ekkor először kapnak a *kimonohoz* övet, így *obi hadzsime* 'öv kezdése' vagy *obinaosi* 'öv váltás' néven is ismerjük az ünnepséget. Ekkor kezdenek haját növeszteni a gyerek hajviselete szerint.¹⁵ Az 5 éves fiúgyermek ünneplését főként a *szamuráj* családoknál tartották, amikor rendes ünnepi öltözetet, *hakama*-bőnadrágot kaptak. A 7 éves korhatárt, mint a fent említett mondások is alátámasztják, a japánok régi idők óta gondolták a kisgyermekkorből a fiú/leánykorba lépő korhatárnak. Így a régi időkben a 7. életévükben lévő gyerekeket felvették a nemzetség tagjai sorába (lásd MINAMOTO 1982, 173–174; ISIKAVA 1955, 23–29).

3. Felnőtté avatás

A 7–8. században egy másik meghatározó szokás alakult ki Japánban az életkor-meghatározásra, nevezetesen a nemes ifjak felnőttéavatási ceremóniája, a fiúknál a *genpuku* és a lányoknál a *mogi*¹⁶ ünnepsége.

A *genpuku* kínai eredetű szó, mely a 'fejrevaló-felvétel'-t jelenti. Avatási szertartásként a gyermek haját felnőtt frizurára formálták, s azután a felnőtt módra rendbe tett gyerekfejre első alkalommal koronaszerű fejrevalót, *kanmuri* 'koroná'-t helyeztek, a felnőtté válás jelképeül. Természetesen a ruházatukat illetően is felnőtt stílusú viseletet kaptak a *felnőtt* fiúk.¹⁷ A *genpuku* ünnepségről szóló első feljegyzést Genmei császár (707–715) uralkodásának leírásában találjuk, mely szerint *Vadó* 7. évében (714) a trónörökös herceget, a későbbi Sómu császárt 15 évesen (a mai számítás szerint 14 évesen) *genpuku* szertartással felnőtté avatták (lásd KRR; SN 1. kötet, 215). A *genpuku* avatási ünnepséget azonban nem a meghatározott életév elérésekor, hanem rendszerint akkor tartották meg, amikor először is a gyermek testmagassága elérte legalább a 4 *saku* 5 *szunt* azaz a 136 cm-t, s a gyermeket testileg is, szellemileg is megfelelőnek találták arra, hogy a felnőtt társadalom tagja legyen. Így általában a régi életkor-számítás szerint 13–16 éves korban rendezték a *genpuku* szertartást, de a szertartás megszokottá válásával, és a felnőtté nyilvánítás korabeli politikai jelentősége miatt nem mindig 13–16 éves korban tartották. A császári krónikákban és a nemesek naplófeljegyzéseiben olvashatunk a különböző életkorban tartott *genpuku* ünnepségről. A császárok esetében 11–15 év között, trónörökös herceg esetében 11–17 éves korban ünnepelték, az alattvalók esetében pedig előfordult 6–7 éves korban vagy 20

¹⁵ Egyes vélemények szerint úgy tartják, hogy a fentebb említett, kisgyereket jelentő *varava*, *varavabe*, *varanbe* szavak erre a gyerek-hajformára utalnak. Lásd MA-CUOKA 1970, 1368.

¹⁶ A *csakumo* 'szoknya-felvétel'-nek illetve *kamiage* 'haj felformázás'-nak is hívták. Lásd a KRR-ben *genpuku*, *csakumo* és *kamiage*.

¹⁷ A *Nihonsoki* „Japán krónika” (készült 720-ban) feljegyzései szerint azt követően, hogy 683-ban Tenmu császár (uralkodott 673–686) olyan rendeletet adott ki, mely az udvari nemesek hajviseletét és süveg viselését szabályozta, elterjedt a kínai mintára kialakított hajviselet és fejrevaló szokása az udvari életben, s ezzel együtt a *genpuku* és *mogi* felnőttéavatási szokások is elsősorban a nemes családoknál, később a *szamuráj* és más családoknál is. Lásd KRR; NS.

éves korban tartott *genpuku* is (lásd SN 1. és 2. kötet; NSD 1. és 2. kötet; KRR).

A *genpuku*val egyidejűleg a gyerekkori név helyett 'igazi' nevet kapott a 'felnőtt' gyerek, s az udvari ranglétrán is előléptették.

A 12–13. századtól a császári udvartól politikai hatalmat átvevő szamurájok a maguk *genpuku* szertartásában az úgynevezett *ebosít* alkalmazták, amilyen fejrevalót a köznép használt és a nemesek a magánéletben, így a szertartást *ebosigi* 'sapka szertartás'-nak is hívták. Az *ebosigi* szertartást a fiú 15–16 éves korában az arra felkért megfelelő *ebosi oja* 'sapka szülő' közreműködésével tartották.¹⁸ A felnőtté avatandó ifjat *ebosigo* 'sapka gyermek'-nek hívták, s az így kialakult fiktív *szülő-gyermek* kapcsolat pedig az életük végéig tartott, s ez a kapcsolat az igazi szülő-gyermek kapcsolathoz hasonlóan igen fontos volt a szamuráj életében. Az *ebosigi* szokása falun is elterjedt. A falusi életben az *ebosigi* szertartásokon átesett fiatalokat felvették a falu szentélye körüli közösségi teendőket végző *vakasúk* közé, a *fiatal emberek társaságába*, s felnőttként kezelték a felnőttéssel járó köteleességekkel együtt. Az 1485-ben a *jamasiroi* tartományban (a mai Kiotó középső és délre eső része) kitört és majd 8 évig tartott felkelésben, amelyben a helyi kis szamurájok és parasztok vettek részt, az erről szóló feljegyzések szerint „a felső korhatár 60 éves, az alsó korhatár 15–16 éves” férfiak vettek részt.¹⁹ Az okiratok aláírási jogával csak azok a 15 évesnél idősebb férfiak rendelkeztek, akik az *ebosigi* szertartáson már átestek.

A lányok felnőtté avatási ünnepe a *mogi*, a szó első tagja a *mo* 'hosszú, bő női szoknya'-t jelent és a második tagja a *gi* 'felölteni/felvenni'-t jelent, így a *mogi* kifejezés a 'bő szoknya felvétel'-t jelenti. Ez a szokás a 8–9. századtól kezdődően főleg császári családoknál és magas rangú nemesi családoknál terjedt el a fiúk *genpukujához* hasonló fontos eseményként, de később, a szamurájok idejében a szamuráj-családoknál a ruházat változásai miatt is már nem tartottak *mogi* illetve ehhez hasonló szertartást, hanem az úgynevezett *binszogival* (azaz oldal hajtincs-vágással) jelezték a felnőtté válást. Az ünnepeket általában a lány 12–16 éves korában tartották. Ezeket a lány-szertartásokat rendszerint a férjhezmenés előtt tartották meg. A *mogi* ünnepeken a rokonságból valaki megfelelő személy vagy felkért, társadalmilag elismert személyiség, mint *kosijui* ('derékkötő'), a lány által felvett *mo*-szoknya szalagját megkötötte. A *binszogi* alkalmával vagy jövődő férje, vagy ha még nem volt vőlegénye, a lány apja vagy idősebb fiútestvére vágta le az oldalsó hajtincs alsó részét.

¹⁸ A császárok esetében ezt a személyt *hikiirenek*, azaz 'bevezető'-nek hívták, s rendszerint a *daidzso daidzsin* vagyis a 'legfőbb személynök' végezte a 'koronázási' feladatot, a trónörökös és más hercegek esetében megfelelő rangban lévő, elismert személy, de a császári régens és főtanácsadó fiai esetében előfordult, hogy az ünnepeket a császári palotában tartották és a koronát maga a császár helyezte rá.

¹⁹ Lásd *Daidzsoin dzsisa zódzsi* „A Daidzsoin templom és szentély feljegyzései a vegyes dolgokról”. In: SNA.

4. Gyerek a régi japán jogszabályokban

Az adott kor gyermekképeének megítéléséhez alapinformációt nyújthat a gyerek *társadalmi funkció-képességét* jelölő korhatár megjelölése, mint ahogy a fentiekben láttuk. De az is lényeges, hogy az adott társadalom *jogi felelősségre vonási koncepciójában* hogyan fogalmazódik meg a 'gyerekkfogalom' a tekintetben, hogy hány éves korig tartja a *gyereket* a felnőttektől eltérően kezelendő lénynek, vagy egyáltalán megkülönbözteti-e a *gyereket* a *felnőtől*, vagyis a *gyereket* *gyereknek* ismeri-e és az ember életében a *gyerekkort* a felnőttektől különbözőnek tartja-e.²⁰

A már említett ókori japán törvénykönyv, a *Ricu-rjó* jogszabályaiban találunk néhány rendelkezést a büntetés kiszabásának az életkor szerint végrehajtandó eljárásáról:

„Mindazok, akiknek az életkora 70 felett és 16 alatt van, valamint azok, akik közepesen nyomorékok, ha elköverték a száműzetés [büntetéssel járó] büntettet, akkor [száműzetés helyett] rézben váltassék meg [a büntetés]. *Kajakuru*, *hengjaku no enzaru*, *esajuru* büntett²¹ elkövetése esetén e rendelkezést nem alkalmazzuk. A száműzetés helyén [azonban] a rabmunkától mentsek fel. Azok, akiknek az életkora 80 felett és 10 alatt van, valamint azok, akik súlyosan nyomorékok, ha az uralkodó és az állam elleni és emberölési, halál [büntetéssel járó] büntettet elköverték, akkor az uralkodói elbírálást kérik ki.²² A rablás és súlyos sérülést okozó büntett esetében is rézben váltassék meg a büntetés. ... Azok, akiknek életkora 90 felett vagy 7 alatt van, akár ha a halállal járó büntetetei vannak, nem szabjuk ki a büntetést. ... Ha vannak felbújtók, akkor a felbújtót kell megbüntetni. ...” (*Ricu, Mjó-rei* 30. cikkely).²³

²⁰ A francia történész, Philippe Ariès szerint a középkori Európa nem ismerte el a felnőttétől különböző *gyermekléletet* és következésképpen a *gyerek korát*. Lásd SDH.

²¹ A *kajakuru* büntett a 3 évi rabmunkába való száműzetéssel járó büntett, a *hengjaku no enzaru* büntett az uralkodó és állam ellen elkövetett büntett és *esajuru* a közkegyelemben nem részesítendő büntett. Lásd RR 31–42.

²² A *rjó* „eljárási rendelkezések” 10. könyve 39. cikkelyében a következőt írja elő: „...azokat, akiknek az életkora 80, 10, valamint azokat, akik közepesen nyomorultak, terhesek vagy törpék, jóllehet halálbüntetéssel járó büntettet követtek el, a büntető eszközök (nyakbilincs, lábbilincs stb.) nélkül csak zárják be a fogolytáborba.” Így a halálbüntetés helyett börtönbüntetésre csökkentették a büntetés mértékét a 80 éves és ennél idősebbek esetében, valamint a 10 éves és ennél fiatalabbak esetében. Egyébként a *Ricu-rjó* szabályok a 80. életévet elért idős emberek és súlyosan nyomorék emberek gondoskodására férfi szolga kirendelését írták elő: 80 évesek és nyomorultak számára 1 fő szolga, 90 évesek számára 2 fő és 100 évesek számára 5 fő (*Ko-rjó* 11. cikkely). Lásd RR 228, 467.

²³ *Ricu* a büntetőjog, a *mjó* a büntetés neve és a *rei* az alkalmazási példák. Lásd RR 39–42.

Tehát a japán ókori jog értelmezése szerint a 16 év alatti *kiskorú* azaz nem felnőtt, s a 7 év alatti gyerek az olyan kisgyerek, aki semmilyen jogi felelősségre nem vonható.²⁴ 7 éves korától számították tetteiért felelősséggépesnek a gyereket, s a 10. év volt a komolyabb felelősségre vonás korhatára.

A szamurájok központi hatalmának, a sógunátusnak létrejötté (11–12. század) után a saját politikájuk végrehajtásához ők is a maguk szokásait érvényesítő törvénykönyveket állítottak össze, jóllehet, a régi *ricu-rjó* jogszabályokat is alapul vették.²⁵ Az első sógunátus, a Kamakura sógunátus (1183–1333) törvénykönyve, a *Goszeibai sikimoku* „Bíraskodási szabályzat” 1232-ben készült, és 1336-ban a Muromacsi sógunátus (1336–1573) törvénykönyve, a *Kenmu sikimoku* „Kenmui bíraskodási szabályzat”.²⁶ A helyi uralkodóként egymással versengő egyes szamuráj fejedelmek is saját családjuk és felségterületük ügyeinek rendszabályozására különböző tartalmú és formátumú jogszabályokat alkottak.

A nagy hatalmú urakkal szemben a politikai és gazdasági önállóságot követelő parasztok, kereskedők és helyi kis szamurájok is gyakran úgynevezett *ikki* 'esküdtek gyülekezeté'-be tömörültek, s az ilyen *ikki*-esküvésekkor a résztvevők aláírásukkal kötelezték magukat az *ikki* megszervezésekor megfogalmazott törvényeikhez (lásd YAMAJI 1989, 161, 231; CSS 28. jegyz.).

Amint már láttuk, a császári hatalom és alattvalói közötti viszonyát és az egyes alattvalók életét szabályozó *ricu-rjó* jogszabályokban az egyedek egységes meghatározása volt a jog egyik alapja, s az egyének meghatározásában fontos elem volt az életkor pontos meghatározása is (YAMAJI 1989, 62–65; RR). Ezzel szemben a sógunátus törvényeiben, amelyek szokásjog alapján készültek (lásd CSS 8–176; YAMAJI 1989, 130–136), s céljuk elsősorban a szamuráj családok birtokvitáinak rendszabályozása volt a gazda és a szolgák, valamint a családős és családtagjai közötti viszonyok meghatározása mellett, nem konkrét életkor meghatározásával jelennek meg az egyének, hanem el-

²⁴ A *Ricu-rjó* rendelkezései szerint (*Goku-rjó* 21., 23. cikkely), ha az elítélt nő terhes, s közel a szülés, akkor a büntetés végrehajtását szülés utánig felfüggesztették. A szülésre kiengedték a börtönből, megfelelő kezességet vállaló személyek biztosítása mellett (lásd RR 460–461). A terhes nővel kapcsolatban később a Tokugava sógunátus idejében (1603–1867) is hasonló volt a jog alapállása. Az ítélet indoklását taglaló korabeli iratok egyikében a következő olvasható: „... hogy ha a szülőt halálra ítélték, akkor is a szülő bűne miatt nem szükséges a gyereket halálbüntetéssel sújtani. Mivel, ha a terhes nőt megöljük, az anya méhében lévő gyerek életét ártatlanul elveszjük, ezért ezentúl szülés után hajtassék végre a halálbüntetés. ...” (lásd TKK). Ezek is utalnak egyrészt a gyerek makulátlanság-képére és másrészt arra, hogy a magzatot már elismerték 'ember'-nek.

²⁵ Például a sógun helytartójának, Hódzsó Jaszutokinak az öccséhez, Sigetokinak írott a *dzsöei* 1. év (1232) 8. hó 8-án és 9. hó 11-én kelt levele tanúskodik arról, hogy a *Goszeibai sikimoku* elsősorban szamurájok ügyeinek elbírálását szabályozta, s a nemesség ügyeit illetően a *Ricu-rjó* jogszabályok szerint bíráltak. Lásd CSS 39–41.

²⁶ A Muromacsi sógunátus törvénykönyve, mely valójában a Muromacsi sógunátus alapítójának, Asikaga Takaudzsinak politikai deklarációja volt. Lásd CSS 146–154.

sősorban a *szülő-gyermek* kapcsolatban, valamint rokonsági kapcsolatban, mint például:

„A gyilkosság és vérontás büntetéséről – hozzátevé, hogy az apja illetve fia által elkövetett bűntett miatt kell-e a fiút vagy apját is felelőségre vonni? –

A fenti (kérdést illetően), ha hirtelen támadt veszekedésből, vagy ivászaton részegségből előre nem látott fejleményből követi el a gyilkosságot, akkor az illetőt halállal büntetik, vagy száműzetés büntetést szabnak ki rá és háztartását elkobozzák, de ha az apa és fiú nem együtt tervelte ki, akkor nem szabad egyiket sem felelőségre vonni a másik tetteért. ...

A következő, hogy ha a fiú, vagy az unoka az apa vagy a nagypapa el-lenségét meggyilkolja, akkor is megbüntetendő az apa illetve a nagypapa, ha az apa illetve a nagypapa nem is tudott a dologról. Ennek az az indoka, hogy a fia vagy az unokája azért, hogy apjának vagy nagypapjának haragját, bosszúságát eloltsa, érte bosszút álltak.

A következő, hogy ha a fiú kitervelte a gyilkosságot a célból, hogy valakinek birtokjogát elvegye, vagy a vagyontárgyait, de ha az apja tisztázta magát, hogy nem tudott a dologról, akkor nem szabad a rokonság miatt közös felelőségre vonni. ...” (*Goszeibai sikimoku* 10. cikkelye – lásd CSS 13–14; YAMAJI 1989, 130–136).

„A döntéshozatalkor a tanácskozásból kizárandó bírák köre [a perben-állókkal való viszonyok szempontjából]: nagyszülők, szülők, édes gyermekek és unokák, fogadott gyerekek és unokák, testvérek, nővérek, vő – a nővérek és unokák veje úgyszintén – após, vő illetve meny szülei, nagybátyák, unokafivérek, unokanővérek, a férj illetve feleség testvérei és nővérei (vagyis sógorok és sógornők), férj – amikor a feleség perel, akkor ezt kell kizárni a tanácskozásból –, *ebosi-gyerekek* ...” (*Goszeibai sikimoku*, addenda – lásd CSS 59; YAMAJI 1989, 130–136).

A sógunátus jogszabályaiban az adás-vétel tárgyát képező házi rabszolgá-ról szóló cikkely említi kivételesen a gyerek konkrét életkorát:

„[A más-más gazdához tartozó rabszolgaszülőktől származó] fiú- és leánygyermekokről: azokat illetően, akik 10 év alattiak, a fiúgyereket az apja gazdájának, és a lánygyereket az anya gazdájának kell odaadni, a 10. év után pedig az előírás szerint²⁷ [a gazdaháznál töltött] év-szám alapján kell eldönteni. Azonban ez csak a Keleti családi embe-rekkel²⁸ kapcsolatban érvényes. A kiotóiak [azaz a sógunátushoz nem

²⁷ A *Goszeibai sikimoku* 41. cikkelye megszabja a rabszolga tulajdonjogát. Lásd CSS 30–31; YAMAJI 1989, 130–136.

²⁸ A kiotói udvarral szemben a Japán keleti részén lévő Kamakura sógunátushoz tartozókat a *kantó* azaz a 'határtól kelet'-hez tartozónak hívták. Lásd YAMAJI 1989.

tartozók] ügyeit illetően nem szükséges beleszólni. ...” (*Goszeibai sikimoku*, addenda – lásd CSS 89; YAMAJI 1989, 130–136).

A sógunátusi jogban a ’felnöttség’ kevésbé fontos volt a szülői döntésnél, így csak általános *szeidzsín* ’felnött’ jelöléssel jelenik meg a jogszabályokban, a pontos életkor meghatározása nélkül:

„Arról, hogy a szülők a birtok megosztásakor,²⁹ bár nem kitagadásról van szó, a felnőtt [*szeidzsín*]³⁰ gyermekének nem adja örökre.

Mint fent, mivel a szülő felterjesztette felnőtt fiát [örököséül a sógunátushoz], [a fia, hogy erre megfeleljen] nagy odaadással teljesítette [a szülő helyetteseként] a hivatalos szolgálatokat éveken keresztül, de tán a mostohaanya rágalmozása miatt, vagy mert apja túlságosan szereti a fiatalabb testvérét, bár nem tagadja ki, hirtelen kihagyta őt az örökösök sorából. Így igazságtalanul súlyos szegénységbe jutott. Ezért a jelenleg örökösnek jelölt gyerek javából egy ötödöt a birtok nélkül maradt idősebb fiának oda kell adnia. Azonban, jóllehet kis hányadról van szó, ha az örökösödésről van szó, akár az elsőszülött gyermek, akár fiatalabb gyerek esetében megfelelő bizonyítékul szolgáló iratok alapján kell döntenet. Természetesen akár az elsőszülött gyerek is, ha nincsenek említésre méltó szolgálatai, vagy ha a kötelességéről megfelelő, hálátlan gyerekről lenne szó, rájuk nem vonatkoznak e rendelkezések.” (*Goszeibai sikimoku*, 22. cikkely – lásd CSS 21; YAMAJI 1989, 130–136).

A *szeidzsín* ’felnött’ kifejezés mellett a sógunátus jogszabályaiban a *gyerek* életkora megjelöléseként a *csigo* és *varavabe* szó olvasható. A jogszabályban említett *csigok* olyan, 10 évesnél kisebb fiúk voltak, akik nemeseknél, samuráj családoknál és buddhista templomoknál, valamint szentélyeknél kisebb-nagyobb munkát végeztek. A *varavabe* a *csigonál* idősebb, de még felnőtté nem avatott fiú, s ők is a *csigokhoz* hasonlóan szolgálatban álltak uraknál és templomoknál.³¹

A nagy samuráj családok, amelyek különböző szolgálat fejében a sógunától kapott jutalomként vagy egymással szembeni hadakozásból győztesen kikerülve egyes tartomány vagy vidék feletti uralkodási jogra tettek szert, a maguk fogalmazta *családi törvény* szerint bíraskodtak a saját felségterületükön (YAMAJI 1989; YAMAJI 2005). Az ilyen *fejedelmi törvények* a mindennapi életet visszatükrözve sokkal részletesebben, konkrétabb megfogalmazásban írják le a rendelkezéseket, így a *gyerek* tetteivel kapcsolatban is. Pél-

²⁹ Konkrétan ez a birtok örökbeadási iratainak készítését jelenti.

³⁰ A samuráj családoknál általában 15 éves körül avatták felnőtté. Lásd a 3. részben az *ebosigi* szertartást.

³¹ Például a *Goszeibai sikimoku* addendájában a szerzetesek fegyverviselését tiltó 200. cikkelynél találhatók ezek a szavak.

dául az egyik hadakozó fejedelem családi törvényének következő cikkelyei meghatározzák a konkrét életév szerint is a büntetés kiszabását.³²

„Arról, hogy a *varavabe* [itt egyes szám: 'gyerek'] gondatlanságból megölte a barátját: mivel nem volt szándékos, nem szükséges megbüntetni. Azonban 15 évnél idősebb ember nem kerülheti el a büntetést.” (*Imagava kanamokuroku* – „Az Imagava család *kana* törvénykatalógusa”, 12. cikkely).³³

„Amikor az *ikekucsi* ['gyanúsított-tanú'] bevallja a már halottat mint tettest, akkor a tett elkövetésének időpontját megvizsgálják, és ha a tett elkövetésekor a gyereke 10 év alatt volt, akkor a szülő bűnéért nem szabad megbüntetni a gyereket. Ha 10 évnél idősebb volt, akkor a halott szülővel együtt bűnös. Továbbá a veje is hasonlóképpen bűnös, ha a családfő helyét átvette.”³⁴ (*Dzsinkai sú* – „porszem gyűjtemény”, 74. cikkely).³⁵

Az előbb említett jamasiroi *ikki*-törvényekben is olvasható a résztvevők kormeghatározása:

„[1485] 12. hónap 11-e,

Azt mondják, hogy a mai napon gyűlést tartott a jamasiroi nép, a legidősebbek 60 évesek és a legfiatalabbak 15–16 évesek voltak.

³² Az előbb említett sógunátus bíraskodásnál is minden bizonnyal a gyerek életkorát is figyelembe vették a konkrét ügyek eldöntésekor, ahogy például a Muromacsi sógunátus egyik biztosának bizonyos gyerekverekedési ügyszöveget írt véleményezési feliratában olvashatunk olyan büntetési javaslatot, hogy „a még 15 évnél fiatalabb gyerek esetében is, ha a büntetés elengedése után is tovább folytatja veszélyes tetteit, akkor, mint ahogy a gyilkolás és karddal való megsebesítés esetében megbüntetik, ennek példája alapján kell megbüntetni.” (CSS 453. old, jegyz.). De érdekes az, hogy a sógunátus alaptörvényeiben nem jelölték meg a konkrét életévet, annak ellenére, hogy a *Ricu-rjó* jogszabályokat is figyelembe vették. A jog megfogalmazásakor csak általános szavakat használtak, mint *csigo* 'kisgyerek', *varavabe* 'gyerek', *oja-ko* 'szülő-gyermek', *szeidzsín* 'felnőtt'.

³³ Az Imagava család a 15–16. században a mai Sizuoka prefektúra középső részére eső területét uralta. Lásd CSS 196, YAMAJI 2005.

³⁴ E törvény rablás büntetével kapcsolatos, másik cikkelye a következőképpen rendelkezik a szülő által elkövetett rablás büntett felelősségének kiterjesztéséről a gyerekekre: „A rablókkal kapcsolatosan a szülő és gyermeke büntetéséről: a szülő büntetését a gyerekeire is ki kell szabni. Azonban a gyereke, ha messze lakik tőle és nincs mód arra, hogy együtt kiterveljenek, akkor nem szabad a gyereke kiterjeszteni a büntetést. Úgyszintén a gyerek bűnét sem szabad a szülőre kiterjeszteni. De ha egy házban laknak, akkor ugyanúgy bűnös. ...” (*Dzsinkai sú*, 57. cikkely – lásd CSS 218). A *Ricu-rjó* a tett elkövetésekor betöltött életkor szerinti büntetés kiszabását, például gyerek esetében a 7., 8., 10., 16. életévetet taglalja (*Mjó-rei*, 31. cikkely – lásd RR 40–41).

³⁵ A *Dzsinkai sú* a hadakozó fejedelemség, a Date család törvénykönyve. 1536-ban állították össze. A Date család a japán fősziget, Honsú sziget északkeleti részén, a mai Ivate és Aomori prefektúra egy részét elfoglaló területen uralkodott. Lásd CSS 210–243.

A jamasiroi tartomány összes pórnépe és mások tömegesen gyülekeztek. Úgy hírlík, azért gyűltek össze, hogy a mostani [két nagy úr] háborúskodásával kapcsolatban [két nagy úrral szembeni] követelésüket meghatározzák. ...” (*Daidzsóin dzsisa zódzsiki* – „A Daidzsóin templom és szentély feljegyzései a vegyes dolgokról”. In: SNA).

„A felső az 50 [éves], az alsó a 17 [éves] korhatárral [mindenkinek] a hadi táborban kell lennie. ...” (*Iga szókoku ikki okitegaki* – „Iga egész országos *ikki* szabályzata”).³⁶

A két helyi közösség korhatárai között látható eltérések – a jamasiroi a 15, 16 évestől a 60 évesig, az igai a 17 évestől az 50 évesig – a korabeli faluközösségek életrendjének különbözőségét tükrözik. A 17. század elejétől a 19. század második felében bekövetkezett bukásáig több mint két és fél évszázadon keresztül egész Japánt uralma alatt tartó Tokugava sógunátus (1603–1867) jogszabályai is a 15 éves életkort tartották korhatárnak a büntetés kiszabásakor: a 15 év alatti bűnelkövető esetében kisebb büntetést szabtak ki, 15 éves korától mindenkit mint teljes felnőtt, felelősséggel rendelkező személyt ítélték el. A 15 év alatti tettesek esetében is, ha szándékosságot állapítottak meg, súlyos büntetést szabtak ki (lásd TKK).

A szamurájok törvényszerű rendelkezéseinek egy másik formája az úgynevezett *kakun* ’családi intelmek’, amelyet a családfő, rendszerint az apa ad ki gyerekeinek és családtagjainak. A *kakun*okat már a Heian-kori nemes családoknál is megfogalmazták, de a 12. század végén létrejött Kamakura sógunátustól kezdve a nemes hatalmat felváltó szamurájok felemelkedésével az egymással versengő szamuráj családfők gyakran megfogalmazták a *kakun* ’családi intelmek’-et a család jövőjének féltéséből gyerekeik számára, a család további felvirágoztatásához betartandó jótanácsként. Később, a 17–18. században a Tokugava sógunátus idejében ez a szokás a tehetős parasztcsaládokban és kereskedő családokban is elterjedt. A gyereket érintő régi jogszabályok vizsgálata végén a Kamakura sógunátusban fontos tisztségeket viselt Hódzsó Sigetoki (1198–1261) *kakun*jából idézünk Sigetoki gyerekképét érintő néhány gondolatot.³⁷

„Bár ostobaság lenne külön szólni, de az, hogy szülönök születtem és gyereknek születtemek, azt jelzi, hogy az előző életünk ígérete igen komoly volt. De ezért az, hogy e világ mulandó, olyan, mint egy álom az álomban. Ma már nincs az az ember, akit tegnap láttunk. Nem le-

³⁶ Iga tartomány a mai Mie prefektúra északnyugati részére eső terület volt, az *Igai ikkit* az ott élő kis szamuráj családok a paraszttal és templomokhoz valamint szentélyekhez tartozó emberekkel hozták létre a 16. század második felében, a külső erővel szemben. Lásd CSS 413.

³⁷ Hódzsó Sigetoki *kakun*ja, a kutatás jelenlegi állása szerint, a szamuráj *kakun*ok között a legrégebbi és tartalmilag is leggazdagabb *kakun*. Hívő buddhistaként is ismerték, s miután Kamakurában a Gokurakudzsi nevű templomot építtette, Gokurakudzsi úrnak is hívták őt. Így az itt idézett *kakun*t *Gokurakudzsi dono misószokonak* is, a „Gokurakudzsi úr levelé”-nek is nevezik. A *kakun*ról bővebben lásd YAMAJI 2005; CSS 310–356; JOSIDA 1978.

hetünk biztosak abban, hogy a ma létező emberrel vajon holnap mi történik? Az emberélet csak addig tart, amíg a kifújó szusz tart, s nem várja ki a beszívó szuszt. A reggel felkelő nap estére lebukik a hegy gerincén. A múlt éjszakán csodálattal tekintett hold reggelre eltűnik. A pompázó virágok várják a vihart, hogy széthullajtsák a szirmaikat. A mulandóságuk ugyanolyan, mint az embereké. Így az a törvény, hogy a megöregedett szülő előbb hagyja el e világot, s fiatal gyermekei megmaradnak ebben a világban, de, mint mondani szokás, hogy az öregség, fiatalság nem jelent semmi biztosat, a világ megszokott rendje az, hogy nem lehetünk nyugodtak a fiatalság okán. Ha erre gondolunk, akkor nem tehetünk mást, mint hogy belső mivoltunk nemesítésével törekedjünk arra, hogy az emberek szeretettel és tisztelettel tekintsenek ránk. Mivel úgy tűnik, nem adódik külön alkalom arra, hogy az efféléket személyesen szemtől szembe elmondjam nektek, így írásba foglalom számotokra. Amikor ráérték, időtöltés végett is olvasátok gondosan. Rajtatok kívül ne adjátok ki másoknak kölcsönbe. Amíg nem tudunk kiszabadulni az élet-halál forgásából, akármilyen végtelen hosszú idő után sem tudunk még egyszer veletek találkozni, ezért az evilágon történt találkozás emlékéül, amely világba véletlenül megszülettem, elmondom nektek mindezeket. Először kezdem azokról, amelyekre mindig gondolni kell, és amit cselekednetek kell. ...

Buddhát és az isteneket reggelente és esténként tiszteljétek, s nagy gonddal ünnepeljétek. Az istenek azáltal növelik a hatalmukat, hogy az emberek tisztelik őket, az ember az istenek áldásával megtartja az élete sorsát. Következésképpen Buddha és az istenek élébe kerülve azt kell mondanotok, hogy az e világra való születésetek értelmeként adjon nektek őszinte, becsületes lelkületet. Azért így tegyetek, hogy ebben az életben az emberek fontos feladatokkal bizzanak meg titeket, s a túlsó életben biztosan kerüljétek be a nyugati paradicsomba. Akárhogy is ezek örvendetes és jó dolgok. Ezt a lényeges mondanivalómat jól értsétek meg. ...

A szülő tanításaival szemben nem szabad egy cseppet is ellene cselekedni. Minden bizonnal nincs olyan szülő, aki rosszat akarna saját gyerekének, de ritka az olyan gyerek, aki a szülő intelmeire hallgatna. Ismételten gondoljátok végig, szemet lehunyva jól gondoljátok meg, hogy a szíve mennyire fájhat annak a szomorkodó szülőnek, aki látja, hogy a gyermeke rossz [útra tért]. Ezért az ilyen gyereket hálátlan, kötelességéről elfeledkező gyerekek hívjuk. Mennyire boldog lehet annak az örvendező szülőnek szíve, aki jó gyereket látja. Azért az ilyen gyereket kötelességtudó, jó gyerekek hívjuk. Amikor megöregedett szülő beszél hozzátok, ha esetleg hibás, amit mond, akkor is igyekezzetek, hogy higgadtan hallgassátok. Olyan mondás is van, mely azt mondja, hogy az ember megöregedve és ezzel legyengülve ismét a gyerekkorhoz tér vissza. A feje hófehér ősz, a homloka ráncos, a dereka íjhoz hasonlóan görbült, a tükörben az arca teljesen más lett, nem olyan, mint régen, s mintha más ember lenne. Az olykor belátogatók is csak köszöntő szavakkal elmennek, s nem akad olyan valaki,

aki szívből meglátogatná őt. A lelkülete is megváltozik, s más, mint régen. Nem emlékszik arra, amit hall. Elfelejtí, amit lát. Gyűlöletet táplál magában azért, aminek éppenséggel örülni kellene. A gyűlölni valóért örül. Ezek mind az öregember szokásos esetei. Ezt jól értsétek meg, s amikor a megöregedett szülő valamit mond nektek, akkor először is szájalmat érezetek szívetekben, s soha ne ellenkezzetek azzal, amit mond nektek. Arra gondolva, hogy mily sok az elmúlt évek száma, s a szülő hátramaradt ideje milyen kevés, vajon meddig lesz lehetőségetek, hogy ilyen szülői szavakat hallhassatok, akárhogy is kövessétek a szülő szavait. Ti is rájöhetnek ezekre, amikor megöregedtek. Ha az idegenekkel lenne a dolog, nem lenne baj, még ha jól megmagyarázná is a szülőnek, s nem tenné azt, amit mond. De ha a szülő nektek magatoknak szól, mindenképpen kövessétek azt. Más-különben sokszor csak bánkódni fogtok, hogy jobb lett volna, ha követtétek volna a szülő szavait, miután már meghalt a szülőltök. ...

Amikor az emberekkel kapcsolatba kerültök, akkor az idősebbeket szülőnek tekintsétek, a fiatalabbakat öcséteknek tekintsétek, s a gyerekkorúakat saját gyerekeknek tekintsétek. Igenis tisztelettel viseltessétek irántuk. Az nem tiszteletlen dolog, hogyha saját magatoknál fiatalabb embert saját öccsnek vagy gyerekeknek tekintetek. Vagyis arról van szó, hogy a hibákat elfelejtve szeretettel bánjatok velük. ...

Amikor úton jártok [lovon], s ha előkelő személyiséggel találkoztok, amíg meg nem közelítitek egymást, térjétek ki az útról. Akár ha alacsony származású emberről lenne szó, ha az úton találkoztok, ti magatok is térjétek le az útról, s az utat középen tartsátok. Természetesen, ha nincs erre lehetőség, akkor a körülmények szerint cselekedjétek. Különösen ha málhával rakott lóval, asszonnyal és kisgyerekekkel találkoztok, térjétek le az útról, sőt [lóról] leszállva is engedjétek át az utat nekik. Az alkalomnak megfelelően cselekedjétek. Ne cselekedjétek meggondolatlanul. ...

Az, hogy az embernek életkora szerint hogyan kell viselkednie, a következő: az embernek körülbelül 20 éves koráig mindenféle tudománnyal és művészettel³⁸ kell szorgosan foglalkozni, amelyeneket az emberek tudnak. A 30-tól 40–50 éves korig pedig az Urat gonddal, lélekkel szolgálja, a népet védelmezze, erényes életet éljen, helyesen látva, hogy mi igaz, mi nem; igazi tisztelettudással viseltessék az emberek iránt, betartva a buddhista öt előírását³⁹ és elsősorban arra törekedjék, hogy a helyes uralkodás valósuljon meg. ... Nos, ha elérte

³⁸ Ez az írás-olvasás 'tudományá'-tól kezdve, a kard és más kézfegyver forgatásáig, a lovaglás és íjászat, a harci művészetek, hadtudományok és régi kínai írások tanulmányozásáig a korabeli képzett samurájok műveltségi körébe tartozó szellemi és fizikai 'tudományok', 'művészetek' tanulmányozását jelenti. Lásd YAMAJI 1989, YAMAJI 2004; YAMAJI 2005.

³⁹ A buddhista öt előírása: nem öl élőlényt, nem lop, nem követ el bujaságot, nem hazudik és nem fogyaszt szeszes italokat. Lásd KOMACU 2000.

a 60. életkorát, mindent tegyen félre, s csak azt kívánva, hogy a következő életben megnyugvást érjen el, fohászkozzon Buddhához. ...

... Ha azokat követve, amit én írtam nektek, valami rossz történik, akkor úgy tekintsetek, hogy a szülő helytelen dolgokat mondott. De ezek követését a szülő iránti legeslegnagyobb hálaadásnak tartjátok. Ha esetleg Ti nem hallgattok ezekre a szavakra, akkor is ezt az írást az utánaatok jövő gyerekeinknek, unokáinknak generációról generációra adjátok át. Azért mondom ezt, mert úgy gondolom, hogy lehet, hogy akad valaki utódaink közül, százból csak egy is, aki ezeket a gyakorlatban követni fogja, s úgy hálával visszatekint, hogy ezeket egy régi őse hagyta neki. Esetleg úgy találjátok, hogy ez az eset, hogy a szülő megbútor, ha gyermekeiről van szó, de kérek titeket, hogy higgadt szívvel olvassátok ezt összegyűlvén ketten, hárman. De nem szabad úgy gondolni, hogy az írásban foglaltak csak Titeket oktatnak. Úgy vegyétek, hogy jövendő fiaikat, unokáikat is tanítják. Azonban soha ne fecsegtetek erről senki idegennek, mert nagyon is nevelésesek és arcpírítók ezek a gondolataim.

Mondjatok egy fohászt Buddhához találván ezt egy régi ember emlékének.”

5. Befejezésül

A fentiekben a *gyerek* szó fogalomtörténeti áttekintéséből kiindulva a régi japán gyerek-fogalom egyik alap-aspektusát, a gyerekkor fogalmát vizsgáltuk. Azt láttuk, hogy a régi japánok számára 15–16 éves korban ért véget a gyerekkor, és ezt a felnőtté avatási rítusokkal erősítették meg, de olykor a természetes fizikai és szellemi érettségénél fontosabb értelmet is kapott az, hogy átesett-e az ember az átmeneti rítusokon.⁴⁰ Megkülönböztetett gonddal kísérték a gyerekkor több fejlődési szakaszát, s nem csak kulturális hagyományait teremtették meg, mint a *sicsi go szan* hagyománya, de még jogszabályokban is kifejezésre juttatták a gyerek iránti külön odafigyelést. Azt a gondolatot, hogy a gyerek más, mint a felnőtt, még a ruházattal és hajviselettel is kifejezték.⁴¹ Az ősi *sintó* világképéből eredő az a gyerekkép, amely a csecsemőt és kisgyereket makulátlannak, istenek közé valónak tartja, a japánoknak jogszabályokban is megmutatkozó, alapvetően pozitív gyerekképét alapozhatta meg, s a *szülő-gyerek* kapcsolatának különleges jelentőségét a japán történelemben, mint azt az idézett Hódzsó Sigetoki *kakunja* is mutatja.

A japán *gyerekkép* átfogó megfogalmazásához természetesen még számos kérdést kell tisztázni, mint a nevelés és oktatás, a gyerek és a munka valamint

⁴⁰ Vagyis az, hogy olykor 7–10 éves korban tartottak *genpukut*, de voltak olyan példák is, amikor 27, 36 sőt 40 évesen tartották a *genpuku* ünnepséget. Az ilyen felnőttkori *genpuku* akkor fordult elő, amikor a kisgyerekkorban buddhistává lett személy később, felnőtt korára a világi életbe visszatért. Lásd KRR.

⁴¹ Tény, hogy Európában a múlt századig nem ismerték a külön *gyerek stílusú* ruhát s csak kisebb méretű ruhák voltak, miként ez megfigyelhető a régi festmények gyerekfiguráin is.

a játék.⁴² Hogyan fogalmazódik meg az irodalmi művekben a gyerek? Ennek történeti elemzése pedig a korabeli emberek gyerek iránt érzett érzelmi vilá-
gára enged bepillantást.

„Azért születetek, hogy játszhatatok,
Elmerülhettek a játékban.
A játszadozó gyerekek vidám hangja hallatán
Még a testem is táncra perdül
A kiáradó boldogságtól.”

(*Rjódzsin hisó*, 359. ének)⁴³

IRODALOM

Forráskiadások

- CSHS = *Csúszei hószei sirjósú 1–5, bekkán*. Tokió 2002.
 CSS = *Csúszei szeidzsi sakai siszó. 1.* [Ivanami siszó taikai 21.] Tokió 1972.
 KR 1988 = *Konszaiszu Roppó 1989*. Tokió 1988.
 NS = *Nihonsoki ge.* [Nihon koten bungaku taikai 68.] Tokió 1972.
 NSD = *Nihon szandai dzsicuroku. 1–2.* Szerk.: Kuroita K. Tokió 1989.
 RH = *Rjódzsin Hisó, Kangin sú, Kjógen kajó.* [Sin nihon koten bungaku taikai 56.]
 Tokió 1998.
 RR = *Ricu-rjó.* [Nihon siszó taikai 1.] Tokió 1976.
 SN = *Soku Nihongi. 1–5.* [Sin nihon koten bungaku taikai 12–16.] Tokió 1989–2000.
 SNA = *Sirjó ni joru Nihon no ajumi, Csúszei hen.* Tokió 1976.
 TKK = *Tokugava kinrei kó, kousú 4.* Tokió 1990.

Monográfiák és cikkek

- DORE 1965 = Dore, R. P.: *Education in Tokugawa Japan*. London 1965.
 DORE 1970 = Dore R. P.: *Edodzsikai no kjóiku*. Ford.: Macui H. Tokió 1970. [A DORE
 1965 fordítása.]
 EARHART 1982 = Earhart, H. B.: *Japanese Religion*. Belmont 1982.
 ISIKAVA 1955 = Isikava K.: *Vagakuni ni okeru dzsidókan no hattacu*. Tokió 1955.
 JANAGITA 1963 = Janagita K.: Ojakata kokata. In: *Teihon Janagita Kunio sú 15.* To-
 kió 1963, 370–390.
 JOSIDA 1978 = *Buke no kakun*. Szerk.: Josida J. Tokió 1978.
 KOMACU 2000 = Komacu Cs.: *A békéhez vezető út – Buddha élete és tanítása*. Szerk.:
 Yamaji M. Budapest 2000.
 MINAMOTO 1982 = Minamoto R.: *Kjóikugaku daizensú. 1. Bunka to ningen keiszei*.
 Tokió 1982.
 ONO 1962 = Ono, S.: *Shinto. The Kami Way*. Tokió 1962.

⁴² Az oktatástörténetet illetően az Edo-kori oktatás-nevelésről számos munka szüle-
 tett elsősorban Japánban, de külföldön is, mint például DORE 1965. A japán for-
 dítása DORE 1970.

⁴³ *Rjódzsin hisó* – „Gerenda-porszem kincses énekek”, a 11–12. században népsze-
 rűvé vált úgynevezett *imajó* ’mai stílusú’ dalok gyűjteménye, összegyűjtötte
 Gosirakava *hóó* „a buddhista útra tért volt császár” (1127–1192). Többek között
 sok buddhista tanítás és *sintó* istenséget dicsőítő dal található benne (RH 102).

- TAKATORI 1979 = Takatori M.: *Sintó no szeiricu*. Tokió 1979.
- TAKIGAVA 1966 = Takigava Sz.: *Ricu-rjó no kenkjú*. Tokió 1966 [reprint].
- YAMAJI 1989 = Jamadzi M.: *Japán – Történelem és hagyományok*. Budapest 1989.
- YAMAJI 2004 = Yamaji M.: Bu to Bu – Busi no siszókenkjú ni joszete. In: *Sünden des Worts, Festschrift für Roland Schneider zum 65. Geburtstag*. Hrsg.: J. Árokay–K. Volmer. [Mitteilungen der Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens e. v. Hamburg. MOAG, Band 41.] Hamburg 2004, 467–490.
- YAMAJI 2005 = Yamaji M.: *Kakun*, a japán „családi intelmek”. In: *Bolor-un gerel – Essays presented in Honour of Kara György*. Ed.: Á. Birtalan. Budapest 2005, 649–658.

Lexikonok, szótárak

- KRR = *Kodzsi ruien – Reisiki bu I*. Tokió 1984.
- MACUOKA 1970 = Macuoka S.: *Nihon kogo daidzsiten gosi*. Tokió 1970.
- MÉK = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk.: Pusztai F. [Második, átdolgozott kiadás.] Budapest 2003.
- MN = *Magyar Nagylexikon*. 9. , 11. kötet. Budapest 1999, 2000.
- SDH = *Szekai dai hjakka dzsiten 10*. Tokió 1988.
- SI = *Kódzsien*. Szerk.: Sinmura I. Tokió 1991.